

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ GERARD LOWTHER'İN GÖZÜNDEN OSMANLI DEVLETİ'NİN DIŞ İLİŞKİLERİ (1908-1909)

Orhan TURAN*

ÖZ

Gerard Lowther 1908 yılında İstanbul'da Büyükelçilik yapmak üzere İngiliz Hükümeti tarafından görevlendirilmiş ve bu vazifeyi 1913 yılına kadar sürdürmüştür. Çalışma İngiliz Büyükelçiliği yıllık raporlarında incelenen dönemin dış politikası üzerinedir. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin takip ettiği dış politikayı, Meşrutiyet rejimine geçişi ve yeni rejime Avrupa devletlerinin bakış açısını İngiltere'nin gözünden irdelemeyi amaçlamaktadır. Makalede II. Meşrutiyet'in ilk yılında (1908-1909) Osmanlı Devleti'nin dış siyasetindeki gelişmelerin İngiliz Büyükelçiliği yıllık raporlarına nasıl yansıtıldığı incelenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet, İngiltere, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Girit

FOREIGN AFFAIRS OF THE OTTOMAN STATE IN THE PERSPECTIVES OF THE BRITISH AMBASSADOR GERARD LOWTHER (1908-1909)

ABSTRACT

The aim of study is to do research on the embassy of Gerard Lowther appointed by the British Government to the capital of Istanbul between 1908 and 1913. The study is about the foreign policy of the period which being searched at English Embassy of annual reports. After the declaration of Second Constitutionalist period, it is aimed for semtinizing the passing to Constitutionalist regime and the view of aspect of European countries to new regime from the perspective of England. In this article, it

---

* Dr., E-posta: orhan.turan@atauni.edu.tr

is tried to examine how the Turkish foreign policy at first year of Second Constitutionalist period (1908-1909) was reflected in British annual reports.

Keywords: *Ottoman Empire, Second Constitutionalist, England, Bosnia-Herzegovina, Bulgaria, Crete*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına damgasına vuran olaylardan biri anayasal rejime geçiştir. Batı emperyalizminin zirveye ulaştığı ve Avrupa'nın büyük bir savaşa doğru ilerlediği süreçte Osmanlı aydınları I. Meşrutiyet'i 23 Aralık 1876'da ilan etti. Bu durum siyasi ve sosyal değişimleri de beraberinde getirecekti. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Sultan II. Abdülhamid, Meclis-i Mebusân'ı dağıttı. Otuz üç yıllık dönemde muhalif hareketlerin gücü arttı. Sultan daha fazla baskılara dayanamayarak 24 Temmuz 1908'de anayasayı yeniden yürürlüğe koymak zorunda kaldı¹. Osmanlı Devleti son birkaç asırlık gelişmenin tersi bir sonucu olarak kendi yayılmacılığını kaybetti. Dolayısıyla Batı emperyalizminin "sömürü pazarı" haline geldi. Bir taraftan da jeopolitik konumundan dolayı "boğazı tokluğuna" Hint ticaret yolunun "bekçisi" konumuna düştü. Devletin yapısal geri kalmışlığı kendi sorunlarını çözmekte yetersiz bırakmaktaydı. Bu yüzden de devlet içinde ve dışında çıkan sorunlarda "Büyük Güçler" in müdahalesine maruz kaldı².

Dönemin hâkim gücü olan İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde gelişen olaylar hakkındaki görüşlerin ilk elden öğrenilmesi önem arz etmektedir. Sir Gerard Lowther 1908-1913 yılları arasında İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği görevinde bulundu. Çalışmanın esasını oluşturan "1909 Yılı Türkiye Raporu"nda yer alan dış ilişkiler kısmı konumuz açısından önemlidir³.

İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi tarafından hazırlanan yıllık rapor Avrupa devletlerinin Meşrutiyet'in ilanına ilişkin bakış açısı ve beklentileri hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Bu bağlamda İngiltere yeni rejimi ilk başta "kuşku" ancak daha sonra "sempati" ile karşılamıştır⁴. Rapora göre

¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi I/1**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 436; N. Nazif Tepedelenlioğlu, **İlân-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han**, Yeni Çığır Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 6.

² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, I, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 36.

³ **The National Archives (TNA), Foreign Office (FO) 195/2363, Annual Report on Turkey for the year 1909.**

⁴ **TNA, FO 195/2363.**

Meşrutiyet Hükümeti'nin ilk aşamaları İngiltere'ye yönelik belirgin bir dostluk ve bu ülkeden alınan tavsiyelerin rehberliğinde ortaya çıkmıştı. Ancak bu durum büyükelçiye göre Sultan Abdülhamid'in İngiliz karşıtı politikasının bir yansımasıydı. Ayrıca kısmen de olsa “*gayretli bir İngiliz hayranı*” olan Kâmil Paşa⁵'nin Sadrazam olmasından kaynaklanmaktaydı⁶.

Büyükelçi G. Lowther'e göre Meşrutiyet hareketinin öncüleri yeni rejimin başlamasını alkışlayanlar arasında en samimi davranışın İngilizlerden geldiğini düşünmektedir. Sadrazam Kâmil Paşa'nın düşüşü ilk başta İngiliz etkisine bir darbe olarak görülmüştü. Bu bağlamda rapor Bâbüâli'nin Avrupa devletlerine olan bakış açısı hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre Osmanlı Devleti, Rusya'yı “*doğal düşman*” olarak görmektedir. Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhaki nedeniyle iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Bulgaristan'da Kral Ferdinand'ın bağımsızlığını ilan etmesi yeni sorunları ortaya çıkarmıştır. Öte yandan rapor Fransa ve Almanya ile ilgili bir endişeyi de dile getirmektedir. Adı geçen iki ülke Osmanlı Devleti'ni işgal edebilirdi. Bütün bu ilişkiler ve gelişmeler değerlendirildiğinde İngiltere, Osmanlı Devleti açısından en iyi seçenek olarak görülebilirdi⁷. Yine rapora göre Hükümet iç kamuoyunda yıl boyunca Kıbrıs⁸ ve Mısır⁹ sorunlarının tartışılmasını engelleme konusunda başarılı oldu. Büyükelçilik Osmanlı Devleti'ne karşı bir sitemde de bulunmaktaydı. Şöyle ki Avusturya ve Bulgaristan sorunlarının çözümünde İngiltere'ye çok az itibar edilmişti. Türkler sorunun çözümünün tamamen boykot olduğuna ve Osmanlı Ordusu'nun harekete geçirilmesinin de Bulgaristan'ı konuyla ilgili olarak daha makul bir yaklaşıma getirdiğine inanma eğilimindeydi¹⁰. Büyükelçi G.

⁵ Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa 1832/1833-14 Kasım 1913 arasında yaşadı. II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde 25 Eylül 1885 - 4 Eylül 1891, 2 Ekim 1895 - 7 Kasım 1895 ve 5 Ağustos 1908 - 14 Şubat 1909 arasında ve V. Mehmet Reşad'ın devrinde 29 Ekim 1912 - 23 Ocak 1913 arasında dört dönem görev yaptı. Toplamda altı yıl dokuz ay yirmi gün sadrazamlık yapmış ve üst düzey bürokrasinin çeşitli kademelerinde önemli görevlerde bulunmuş bir Osmanlı devlet adamıdır. Bkz. Mehmet Demiryürek, “*Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa Hakkında Bazı Notlar ve Kâmil Paşa'nın Terekesi*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 25/40, (2005), s.59-105.

⁶ **TNA, FO** 195/2363.

⁷ **TNA, FO** 195/2363.

⁸ Kıbrıs, 4 Haziran 1878 Antlaşması ile geçici olarak İngiltere'ye devredildi. 5 Haziran 1878'de İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Layard ile Başbakan Salisbury arasındaki yazışma için bkz. **TNA, T** 1/13542.

⁹ Mısır 1882'de İngiltere tarafından işgal edildi. Bkz. Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922**, Çev: Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 97.

¹⁰ **TNA, FO** 195/2363.

Lowther Osmanlı dış politikasının genel karakteri ile ilgili bir tespit de bulunmaktaydı. Ona göre Türkler herhangi bir dış güç ile ittifak tesis etmek yerine tüm güçlerle iyi ilişkiler kurma yoluna gitmekteydi¹¹.

1- Osmanlı-İngiltere İlişkileri

Büyükelçi yeni rejimle ilgili olarak kendi ülkesinin tavrı hakkında da bilgi vermektedir. II. Meşrutiyet'in ilan edilerek anayasanın tekrar yürürlüğe konulması İngiliz kamuoyunda memnuniyetle karşılanmıştı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyması halinde maddi ve manevi destek konusunda yardım edilebileceği yönünde bir eğilimi ortaya çıkardı. Aslında büyükelçiliğe göre kamuoyunun burada takdir ettiği herhangi bir özel Osmanlı Devleti veya Türk halkı sevgisinden ziyade meclis kurumlarının tekrar yürürlüğe girmesinden ibaretti. Meşrutiyetin ilk yıllarında Türklere karşı yoğun bir şekilde telaffuz edilen “*şefkat parıltısı*” zaman geçtikçe azalma emaresi göstermiştir¹².

Raporda Meşrutiyet idarecilerinin İngiltere'den bazı teknik altyapı konularında yardım istendiğine dair taleplerde bulunulduğundan da bahsedilmektedir. Bu yönde denizcilik başta gelmekteydi. Önemli bir deniz gücüne sahip olmayan devletlerin en büyük sorunu modern bir donanma ve kalifiye eleman eksikliğiydi. Osmanlı Devleti 1908'de böyle bir konumdaydı. Bâbiâli bu amaçla İngiltere'ye başvurdu. Neredeyse yok olmak üzere olan Osmanlı donanmasının yeniden tesisini denetlemesi için “*bahriye danışmanı*” konusunda destek istedi¹³. Ayrıca Gümrük İdaresi ve Maliye Nezâreti'nde de yeniden düzenlemelere gidilecekti¹⁴. Bunlara ek olarak İngiliz subayları Osmanlı jandarmasında da danışman olarak görev yapmaya başladı. Yapılan düzenlemeler dış devletler kamuoyunda yeni rejimle ilgili İngiliz yanlısı bir tutumun göstergesi olarak işaret edildi¹⁵.

Denizcilik alanında başka gelişmeler de yaşanmaktaydı. Bunlardan biri olan Lynch Şirketi'nin Türk Deniz Ulaştırma Şirketi ile Fırat ve Dicle üzerinde birleştirilmesine yönelik teklifi gündeme geldi. Büyükelçiliğe göre birleşme İngiltere'nin “*düşmanlarının entrika çevirmeleri*” nedeniyle

¹¹ TNA, FO 195/2363.

¹² TNA, FO 195/2363.

¹³ Chris B. Rooney, “Osmanlı İmparatorluğu'na Gelen İngiliz Deniz Misyollarının Uluslararası Önemi, 1908-1914”, Çev: Önder Kocatürk, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 7/(13-14), (1998/2008), s. 73.

¹⁴ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, II, Tanzimattan I. Dünya Savaşına*, Çev: Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul, 2001, s. 430.

¹⁵ TNA, FO 195/2363.

başarısızlıkla sonuçlanmıştı¹⁶. Bu karşı çıkışın nedeni ise İngiltere'nin Mezopotamya'yı ele geçirme konusunda yaptığı bir girişim olarak algılanmasıydı. Önerilen birleşme genel hatları ile Osmanlı Parlamentosu'ndaki büyük çoğunluk tarafından desteklenmiş olsa da birçoğu İngiltere aleyhine yayılan söylentilerin etkisinde kalmıştı¹⁷.

Büyükelçilik raporuna göre Osmanlı kamuoyu İngiltere'nin takip ettiği Girit politikasından memnun değildi. İngiltere'nin öncülük ettiği Avrupa devletleri Girit konusunda Osmanlı Devleti'nin aleyhinde kararlar alarak adadaki dengeyi Osmanlı adına olumsuz bir şekilde değiştirmişti. Dolayısıyla bu durum İngiltere'ye karşı Osmanlı kamuoyunda her fırsatta dile getirilmekteydi¹⁸.

Büyükelçilik Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İstanbul ile ilişkilerin geleceğine dair öngöründe bulunmaktaydı. Buna göre hükümetin sivillerin denetiminde kalması durumunda İngiltere ile iyi ilişkilere sahip olma yönünde belirgin bir eğilim olacaktı. Fakat "*esen her rüzgâra*" göre yön değiştiren zayıf bir hükümet olması durumunda Londra'nın en meşru taleplerinde dahi memnuniyet sağlamak kolay olmayacaktı. Bununla birlikte raporda bir endişe de dile getirilmektedir. Hükümetin ordunun kontrolü altına girmesi durumunda ise doğal olarak ordu üzerinde nüfuz etmiş olan Almanya'nın etkisi söz konusu olacaktı. Rapora göre İngiltere, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'daki güç dengesi içerisinde himaye etmeli ve uluslararası konferanslarda desteklemeliydi¹⁹.

2- Osmanlı-Almanya İlişkileri

Rapora göre ilk bakışta Meşrutiyet rejimi Almanya'nın aleyhindedir. II. Abdülhamid ve maiyeti diğer Avrupa devletlerinden ziyade Almanya'ya bağlı idi. Çünkü en fazla imtiyazı bu ülkeden elde etmişti²⁰. Sultan II. Abdülhamid'in devrilmesinden hemen sonra Almanya Büyükelçisi Baron

¹⁶ Ekim 1909'da İngiltere Bağdat'tan Kuveyt'e demiryolu döşenmesiyle ilgili bir proje hazırlayarak Osmanlı Hükümeti'ne başvurdu. Ayrıca bunu pekiştirmek üzere hemen Osmanlı "*Hamidiye*" şirketini Fırat nehri üzerinde nakliyecilik yapan İngiliz Lynch şirketiyle birleştirilmesi amacını güden ikinci bir projeye de destekledi. Bu tasarılar İngiltere'nin Aşağı Mezopotamya üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurması anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla bu öneriler Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sert muhalefetiyle karşılaştı. Muhalefetin başını çekenler İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı Bağdat milletvekilleri idi. Bkz. Yerasimos, **a.g.e.**, II, s. 454.

¹⁷ TNA, FO 195/2363.

¹⁸ TNA, FO 195/2363.

¹⁹ TNA, FO 195/2363.

²⁰ Bayur, **a.g.e.**, I/1, s.96.

Marschall, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne önemli ölçüde ilgi gösterdi. Ancak kendisine verilen “*düşük seviyedeki*” olumlu hava ve yeni rejimin herhangi bir şeyi başaramaması büyükelçide hayal kırıklığı yarattı. Baron Marschall, Hükümet ve cemiyet hakkında sert eleştirilerde de bulunuyordu. Alman Büyükelçi, yeni rejimin bakanları ile herhangi bir şekilde dostluğa sahip olamadı. Rapora göre Almanya lehine olan tek gösterge General Von der Goltz'un “*geçici*” olarak istihdam edilmesi²¹.

3- Osmanlı-Avusturya İlişkileri

Osmanlı Devleti 1909'un başında kendisini Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhaki ile karşı karşıya buldu. Bu durum ciddi bir ekonomik sarsıntıya neden oldu. Avusturya'ya ait mal ve nakliyelerin boykot edilmesi her iki ülkenin çıkarlarını da etkileyecek bir noktaya geldi²². Rapora göre iki ülke arasındaki ilişkilerde Türk tarafı durumun daha da ciddileşmesine karşıydı. Buna rağmen Avusturya boykotu sonlandırmak amacıyla Türk sularına bir filo gönderdi. Ancak bu saldırı girişimi Marmaris'te bulunan İngiliz donanmasına ait birlikler tarafından engellendi²³.

Avusturya Büyükelçisi boykotun sonlandırılmasına dair açıklamalarda bulundu. Ayrıca Osmanlı Hükümeti'nin Avusturya gemilerine karşı düşmanca bir tavır içerisinde olduğunu da iddia etmekteydi. Buna rağmen boykot sürdürüldü. Büyükelçi Baron d'Aehrantal'in tazminat ilkesini kabulü ile boykotun uygulanma alanında azalma emaresi görüldü. Bu aşama genelinde İngiltere, Avusturya ve Osmanlı Devleti'nin tazminat tutarı konusunda uzlaşmasını destekledi. Avusturya-Macaristan, Yenipazar Sancağı'ndaki tüm haklarından feragat ettiği bir protokol imzaladı. Buna karşılık Osmanlı Devleti de Bosna Hersek'in yeni siyasi statüsünü kabul etti²⁴. Müslümanlara göç etme ve ibadet özgürlüğü hakları tanındı. Avusturya-Macaristan Osmanlı Devleti'ne tazminat ödemeyi kabul etti. Ayrıca diğer Avrupa devletleriyle aynı koşullara sahip yürürlüğe konacak

²¹ TNA, FO 195/2363.

²² Bosna Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edilmesi Osmanlı halkında Büyük devletler nezdinde 7 Ekim 1908'de birçok gösterinin yapılmasına neden oldu. Avusturya mallarını almamakla ve gemilerinin yüklerini hamallar boşaltmamakla bu devletin ticareti önemli ölçüde sekteye uğradı. Bkz. Bayur, a.g.e., I/1, s. 114.

²³ TNA, FO 195/2363.

²⁴ 6 Ekim 1908'de Avusturya Hariciye Nazırı Yenipazar Sancağı'ndaki askerlerini çekmeye karşılık Bosna Hersek'i ilhak etti. Bu birleşme Bâbüâli'ye de tebliğ edildi. Bkz. Mahir Said Pekmen, **31 Mart Hatıraları İsyân Günlerinde Bir Muhalif**, Haz: Hasan Babacan-Servet Aşgar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s.2.

ticari bir antlaşmayı iki ay içerisinde imzalamayı da taahhüt etti. Avusturya-Macaristan benzer muamelenin diğer devletlerde de uygulanması koşulu ile gümrük vergilerinde % 4'lük artışı onayladı. Ayrıca benzer bir hüküm ile postanelerinin kaldırılmasını kabul eden Avusturya-Macaristan kapitülasyonların kaldırılması konusunda Osmanlı Devleti'ne yardım etme taahhüdünde bulundu. Böylece bu protokolün imzalanmasının hemen ardından boykot kararı sonlandırıldı²⁵.

Büyükelçilik raporuna göre protokolün nihai şartlarının Avusturya-Macaristan tarafından kabul edilmesi artık Osmanlı Devleti'ndeki rejimin sağlam bir dostu olduğunun göstergesiydi. İki güç arasındaki ilişkiler hızlı bir şekilde ilerleme gösterdi. Ancak zaman zaman Bulgaristan'ın Makedonya'yı işgali, Avusturya'nın da Selanik'e doğru ilerleyeceği şeklinde olası bir Avusturya ve Bulgaristan ittifakına dair iddialar da gündeme gelmekteydi. Bu gelişmelere rağmen rapora göre Avusturya, Yakın Doğu'daki "*statüko*"yu değiştirecek bir etkide bulunmaktan uzaktı²⁶.

4- Osmanlı-Fransa İlişkileri

Rapora göre Fransa, Osmanlı Devleti'ndeki Genç Türklerin çoğunun Fransız kültürünü benimsemiş olmalarından dolayı devrimden memnun görünmektedir. Manevi nüfuzunun artacağı ve eğer Osmanlı Devleti dağılmazsa ekonomik çıkarlarının daha iyi korunabileceğini düşünmektedir²⁷. İngiltere Büyükelçiliği'ne göre yeni rejimin öncüleri Fransa ile ilgili dostluk ve takdir temennilerinde bulunmaktaydı. Fransa Büyükelçisi M. Constans açıkça Meşrutiyet hareketi liderlerinin eylemlerini alkışlarken özel hayatında benimsediği "*üslubu*" farklıydı. Kamuda kendisine yönelik olarak "*üzeri hafif örtülü*" suçlamalardan dolayı kısa süre sonra ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. Yeni gelen Büyükelçi M. Bompard kendisi için belirli bir konumu güvence altına aldı. Bu bağlamda Fransa Humus/Homs-Şam Demiryolu Hattı için imtiyaz elde etti. Rapora göre Bandırma hattı için de bir imtiyazı sonlandırma noktasına geldiği iddia edilmekteydi²⁸.

Girit sorununda M. Bompard büyük devletlerin temsilcileri ile tam olarak uyum içerisinde hareket etmiştir. Bulgar sorununda ise Fransız Büyükelçiliği Bulgaristan'dan istenen tazminat miktarının ülkenin mali

²⁵ TNA, FO 195/2363.

²⁶ TNA, FO 195/2363.

²⁷ Bayur, a.g.e., I/1, s.100.

²⁸ TNA, FO 195/2363.

kapasitesinin çok üzerinde olduğunu düşünmekteydi. Fransa Hükümeti'nin mali konularda kontrole sahip olabilme konusunda bazı endişeleri bulunmaktadır. Buna göre M. Laurent iyi bir maaş ile atandı. Ayrıca Makedonya mali komisyonuna M. Steeg ve M. Joly adında iki kişi daha katılmıştır²⁹.

5- Osmanlı-İtalya İlişkileri

13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması³⁰ ile başlayan Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra da devam etmiştir. Bu bağlamda İtalya, Bosna Hersek sorununun ortaya çıkardığı siyasi atmosferde Trablusgarb'ı ele geçirme hazırlıklarına başlamıştır³¹. Rapora göre İtalya ve Osmanlı arasındaki ilişkiler 1908-1909'da "normal" seyrinde devam etmiştir. İtalyan Büyükelçi, Bosna ve Bulgaristan krizlerinde olduğu

²⁹ TNA, FO 195/2363.

³⁰ Avrupa'da 19. Yüzyılın en önemli konferanslarından biri olan Berlin Konferansı 13 Haziran 1878'de toplanmıştır. Konferansa Almanya'yı temsil eden Prens Bismarck damga vurmuştur. Görüşmeler süresince amaç Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmaktan ziyade Ayastefanos Antlaşması sonucunda "Avrupa Uyumu"nu sıkıntıya düşürecek sorunların tartışılmasıydı. Bu görüşmelerin sonunda 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalandı. Antlaşma altmış dört maddeden oluşmaktadır. Antlaşmanın tam metni için bkz. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, I**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s.403-424.; Buna göre Ayastefanos Antlaşması ile sınırları çizilen Bulgaristan toprakları üç bölgeye ayrılmıştır. Birinci bölge Osmanlı Devleti'ne bağlı, iç işlerinde serbest, prensi halk tarafından seçilen, Bâbüali tarafından onaylanan ve büyük devletlerin muvafakati ile tayin edilen, Osmanlı askerinin bulunmadığı sınırları daraltılmış bir Bulgaristan Prenslığı idi. İkinci bölge idari yönden bağımsız olmakla beraber siyasi ve askeri yönden Osmanlı Devleti'ne bağlı, Avrupa devletlerinin tasvipleriyle Bâbüali beş yıl süreyle tayin edeceği bir Hristiyan vali tarafından idare edilecek olan Doğu Rumeli Eyaleti idi. Üçüncü bölge ise ıslahat yapmak şartı ile Osmanlı Devleti'ne bırakılan Makedonya idi. Antlaşmanın diğer maddeleri ise Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız devletler oldu. Bosna ve Hersek Avusturya tarafından işgal edilecekti. Kars, Ardahan ve Batum savaş tazminatı olarak Rusya'ya verilecekti. Bayezid ve Eleşkirt Osmanlı Devleti'nde kalacaktır. Ermenilerin yaşadığı yerlerde ve Girit'te ıslahat yapılacak. Harp tazminatı konusunda Rusya ve Osmanlı Devleti kendi arasında anlaşmaya varacak. Berlin Antlaşması sonucunda en önemli noktalardan birisi de Kıbrıs'm, İngiltere tarafından ilhak edilmesi olmuştur. Bu doğrultuda İngiltere en büyük sömürgeci olan Hindistan Yolu'nu kontrolü altına almış ve Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı korumak kisvesi altında Kıbrıs'ı ilhak etmiştir. Sonuç olarak Berlin Antlaşması Osmanlı Devleti'nin bir Avrupa gücü olarak varlığını sürdürmesine olanak sağladı. Ancak Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması'yla elde ettiği kazançları azalttı. Ama bu antlaşmada Balkanlardaki yeni oluşumlar yeterince dikkate alınmadığı için ileride ortaya çıkacak bunalımlara ortam hazırlamış oldu. Bkz. Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", **DİA**, V, s. 516-517.

³¹ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 629.

gibi Girit'te de diğer büyük devletlerin temsilcileri ile uyum içerisinde hareket etmiştir. İtalya, Bosna-Hersek sorunundaki tazminat konusunda büyük devletlere bir tavsiyede bulunmuştur. Buna göre % 4'lük artışın yeniden düzenlenmesi için tahkime taşınmasını teklif etmiştir. Ancak talep "soğuk" karşılanmış ve reddedilmiştir³².

İtalya genel olarak Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde İngiltere ve Fransa güdümlü bir politikayı takip etmiştir. Bu siyasi destek ileride İtalya'nın 1911'de Osmanlı Afrikası'nda hareket serbestisi elde etmesine neden olacaktır. Ancak o zamana kadar Bâbîâli politikası dostluk ilişkileri çerçevesinde gelişmiştir.

6- Osmanlı-Rusya İlişkileri

Büyükelçilik, Rusya ile ilgili değerlendirmesinde yılın son döneminde İstanbul'daki konumunun belirgin bir biçimde ilerleme gösterdiğini düşünmektedir. Rusya'nın bu ülkeye yönelik olan politikalarına her daim şüphe ile yaklaştığı için Kâmil Paşa'nın görevinden ayrılması bariz bir şekilde Rusya'yı memnun etmiştir. Rus Büyükelçi yeni rejim ile yakından ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda İngilizlere göre kapitülasyonların kaldırılmasına yönelik umut vaat etme konusunda Ruslar hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Ancak birçok kişi bu "dost yanlısı" hareketlerin arka planında Rus savaş gemilerinin boğazlardan geçişi için münhasır bir hak elde etme planının olduğu şüphesini taşıyordu. Ayrıca Osmanlı fırkalarının da bu düşüncede olduğu ifade edilmekteydi. Büyükelçiliğe göre Türkler hâlâ General İgnatıyef'in* "sözde dostluğunu" hatırlamaktaydı. Ayrıca Rusya'nın Bulgaristan'da Prens Ferdinand'ı bağımsız bir egemen olarak tanıması da Osmanlı Devleti'nin Rusya'yı dost bir komşu ülke olarak görmesini engellemekteydi³³.

7- Osmanlı-Yunanistan İlişkileri

Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasındaki temel sorun 1909'da Girit konusunda yaşandı. Girit sorunu bir süredir büyük devletler tarafından sürüncemede tutulmaktaydı. Büyükelçiye göre bu politik süreç Kâmil Paşa tarafından da desteklenmişti. Ancak Türklerin beklentisi Girit, Bulgaristan ve Bosna sorunlarının uluslararası bir konferansta tartışılarak çözüm

³² TNA, FO 195/2363.

* Rusya'nın Eski İstanbul Büyükelçisi General Nikola İgnatıyef.

³³ TNA, FO 195/2363.

bulunması yönündeydi. Yunanlılar ise pratikte adanın ilhak edileceği sözünü veren Fransa Başbakanı Georges Clemenceau tarafından önemli ölçüde cesaretlendirilmiştir³⁴. G. Lowther'e göre G. Clemenceau bu konuda Osmanlı Devleti'nin Girit'e herhangi bir "*önem vermediğini*" bildiren Meclis-i Mebusân Başkanı Ahmet Rıza ile yapmış olduğu görüşme sonrasında karar vermiştir. Büyükelçi de bu konuda aynı fikirdeydi. Rapora göre eğer durum böyle ise Ahmet Rıza'nın, vatandaşlarının duyguları ile ilgili olarak herhangi bir öngörüye sahip olmadığı düşüncesi dile getirilmekteydi³⁵.

Büyükelçiliğe göre Mart ayında adanın Yunanistan ile birleşmesine karşı hoşgörü ile yaklaşılmayacağı yönünde taraflarca kesin açıklamalar yapıldı. Diğer taraftan Osmanlı Hükümeti de yabancı birliklerin adadan çekilmesi yönündeki beklentisini dile getirmekteydi. Büyükelçiye göre Bosna ve Doğu Rumeli konularında Osmanlı Devleti hazırlıksız yakalanmıştı. Ancak Yunanistan'a karşı teslim olmaları da söz konusu değildi. Yunanistan ile yapılacak olası bir savaş ihtimali ve bu ülke ile yaşanacak başarılı bir çatışma önceki Abdülhamid rejimi ile edilen mücadele kadar yeni rejimin de mümkün olduğunun bir göstergesi olacaktı. Haziran'da Bâbîâli, büyük devletler nezdinde Girit'ten işgal birliklerinin çekilmesini tekrarladığı bir talepte bulundu. Ayrıca adanın herhangi bir şekilde Yunanistan'a ilhakinin gerçekleşmeyeceği yönünde bir bildirim teklifini de yineledi. Türklerin düşüncesine göre önerilen savaş gemilerinin varlığı caydırıcı olmaktan uzaktı³⁶. Rapora göre sorun hızlı bir şekilde Osmanlı iç siyasetini etkilemeye başladı. Dolayısıyla yeni rejimin temsilcileri, kurumsal varlıklarının bu sorunun tatmin edici bir şekilde çözülmesine bağlı olduğunu düşünmeye başladılar. 21 Haziran'da Bâbîâli, Büyük Güçlere yazılı bir protesto gönderdi ve adada "*özerk yönetimin*" tartışılmasını gündeme getirdi. Bu sırada devletin genelinde kamuoyunun dikkatini çekme amacı taşıyan protesto mitingleri düzenlenmeye başlandı. Osmanlı egemenliğini açıkça ihlâl eden Girit'e verilen imtiyaz nedeniyle Haziran sonunda Büyük Güçler sözlü olarak protesto edildi. Ayrıca Osmanlı Hükümeti yabancı birliklerin adadan çıkarılması gerektiği yönündeki taleplerini de yineledi³⁷.

Rapora göre Büyük Güçler 26 Temmuz'da birliklerini çekmeye ve her bir savaş gemisini gerekli olması durumunda Osmanlı Bayrağı ile Müslüman nüfusu korumak üzere bıraktı. Bu amaç doğrultusunda padişahın adada bulunan "*hükümran haklarının*" gemilerin varlığı ile güvence altında

³⁴ TNA, FO 195/2363.

³⁵ TNA, FO 195/2363.

³⁶ TNA, FO 195/2363.

³⁷ TNA, FO 195/2363.

olacağını; bunun nihai sonuç olarak görülemeyeceğini; Büyük Güçlerin “*nezaket içerisinde*” Girit konusu ile meşgul olmaya devam edeceklerini bildirir bir tebliğ Osmanlı Hükümeti'ne gönderildi. Sadrazam ve Hariciye Nazırı tarafından bazı değerlendirmeler yapılmış olsa da genel hatları ile ülkede olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Tebliğe verilen cevaptaki notta “*açık bir şekilde Osmanlı'nın haklarını ihlal edici bir şekilde adanın yönetimine karışmış olan*” Yunanistan idaresine de bir göndermede bulunuldu. Ayrıca Sadrazam tarafından Osmanlı savaş gemilerinin Girit'te bulunan Büyük Güçlere ait savaş gemilerine eşlik etmesi gerektiği yönünde bir teklif yapılmışsa da bu öneri herhangi bir destek görmemiştir³⁸.

Yabancı birliklerin adadan ayrılması olaysız bir şekilde gerçekleşti. Ancak ayrılma eyleminden sonra limana Yunan bayrağının çekilmesi Osmanlı Hükümeti'ni rahatsız etti. Bu kışkırtıcı hareket protesto edildi. Büyükelçilik raporuna göre Yunan bakan hükümetinin tavrının doğru olduğu görüşünü sürdürdü ve kendilerine yapılan her türlü suçlamayı reddetti. Bu yaşanan olay Büyük Güçlere ve Yunanistan'a karşı Türklerdeki milli duyguları yeniden canlandırdı. Osmanlı basını da Giritlilerin Atina'dan destek almadan böylesine bir tutum içerisine giremeyeceğini dile getirmekteydi. Bu gelişmeler Osmanlı kamuoyunda savaş benzeri eğilimlerin daha sık dile getirilmesine neden oldu³⁹.

Büyük Güçlerin, Girit'te bayrağın kaldırılması konusunda “*ağırdan alması*” Osmanlı Hükümeti'nin tepkisini çekmiştir. Hükümet bayrağın kaldırılması konusunda kendilerinin harekete geçebileceğini ifade etmiştir. Ancak bayrak olayında adada Yunan subayları olduğu için Yunanistan sorumlu idi. Büyükelçiye göre Bâbüali'ye, Girit'in Büyük Güçlerin “*güvencesi*” altında olduğunun ve bayrak olayı ile de ilgilendiğinin hatırlatılması gerekti. Bu nedenle Osmanlı, Girit ile ilgili hususlarda Yunanistan yerine Büyük Güçleri muhatap almalıydı. Osmanlı Devleti, Yunanistan'a Makedonya ile ilgili bazı “*mağduriyetlerde*” dikkat çeken ve Yunan Hükümeti'nden Girit'te ilhak yönündeki bir hareketin kabul edilmemesini isteyen bir tebliğde bulundu. Bu durumda Yunan Hükümeti, Girit'in Büyük Güçlerin “*güvencesi*” altında olduğunu ve bu karara “*sadık kalacağı*” cevabını verdi. Yunanlılar herhangi bir şekilde adayı ilhak eden bir tutum imasında bulunmadığını ve gelecekte de geçmişte takınmış olduğu tutumu sürdürmeye devam edeceğini bildirmiştir⁴⁰.

---

³⁸ TNA, FO 195/2363.

³⁹ TNA, FO 195/2363.

⁴⁰ TNA, FO 195/2363.

Büyük Güçler, 13 Ağustos'ta hükümetlerinden gelen talimatlar üzerine Osmanlı Devleti'ne "*uygunsuz bayrağın*" kaldırılacağı güvencesini verdi. Aynı zamanda da Osmanlı filosunun Girit sularına girmemesi yönünde emirler çıkarılmasını talep etti⁴¹. 18 Ağustos'ta Girit'te karşı çıkılan Yunan bayrağı olaysız bir şekilde şafak vaktinden önce indirildi. Rapora göre bu durum dört büyükelçilik* tarafından Osmanlı'ya sözlü olarak bildirilmiştir. Aynı zamanda Büyük Güçler tarafından Osmanlı Devleti'nin Girit ve Makedonya ile ilgili olan konularda doğrudan Yunanistan'a tebliğ gönderme hakkının olmadığı bildirildi. Bu durumun Avrupa'yı ilgilendiren bir mesele olduğu ifade edildi. Dolayısıyla Osmanlı'nın şikâyetlerinin Berlin Antlaşması taraflarının onayına sunulmadan önce bu durumun "*casus belli*"** olarak kullanılmayacağına dair İstanbul'un dikkati çekildi. Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin bu tebliğine karşı bir cevap verdi. Öncelikle bayrak olayının çözüme kavuşturulması nedeniyle Büyük Güçlere teşekkür etti. Ayrıca başka "*mevcut durum*" ihlalleri de gündeme getirildi. Berlin Antlaşması'nın Makedonya'da reformlar yapılması ile ilgili olarak yeni rejimin sorunları çözme yolunda ilerlediği ifade edildi. Bununla birlikte Osmanlı Hükümeti bağımsız bir devlet olarak kendi sınırları içerisindeki Yunan unsurlarının herhangi bir eylemine dikkat çekme konusunda hak sahibi olduğunu belirtmiştir. Ancak Büyükelçilik raporuna göre bu bildiri herhangi bir şekilde Büyük Güçler tarafından dikkate dahi alınmamıştır⁴².

Bu sırada Yunanlıların vermiş olduğu cevaptan memnun olmayan Osmanlı Devleti, Yunan Hükümeti'ne başka ve bir şekilde daha "*tehditkâr*" bir tebliğ gönderdi. Yunan Hükümeti Makedonya'daki "*anarşi*" ortamının uzamasının "*yanlış anlamalara*" neden olduğunu dile getirerek Bâbüâli'ye yardımcı olmak istediği yönünde 18 Ağustos'ta bir cevap verdi. Girit ile ilgili olarak Yunanistan, Büyük Güçlerin kararına uyacağını taahhüt etmiştir. Rapora göre bu nota Osmanlı tarafından tatmin edici olarak algılandı ancak "*anarşi*" kelimesinin kullanılmasına bazı itirazlar olmuştur⁴³.

Büyükelçiliğe göre sorunun çözümü için Eylül başlarında Rıfat Paşa*** tarafından yeni bir teklif yapılmıştı. Ancak bu da Büyük Güçler tarafından "*soğuk*" karşılanarak kabul görmedi. Kasım'da Osmanlı Hükümeti yurtdışındaki temsilcileri aracılığıyla "*Girit'e karşı üzüntülerini belirten; Yunan Hükümeti'ne karşı olan; Yunanistan'daki askeri hazırlıklardan dolayı*

⁴¹ TNA, FO 195/2363.

* İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya

** Savaş sebebi

⁴² TNA, FO 195/2363.

⁴³ TNA, FO 195/2363.

*** Londra Büyükelçisi

bu ülkenin egemenlik haklarının üçüncü bir tarafın müdahalesi olmadan korumadaki kararlılığını” içeren bir tebliğ yayınlamıştır. Rapora göre nota Padişahın egemenliği altında düzenlenmiş bir “özerklik” ile nihai çözüme varılması gerekliliğini talep etmekteydi⁴⁴. Yeni bir tehlike ise Giritlilerin Yunan Parlamentosu’na milletvekili gönderme girişimleri ve Osmanlı Devleti’nin de kamuoyu karşısında bunu önleyememesi oldu. Bu durum Osmanlı ve Yunan hükümetleri arasında soruna neden olan temel husus olmuştur⁴⁵.

Büyükelçi G. Lowther’a göre Osmanlı Devleti Afrika’daki topraklarını korumak istiyorsa Suda Limanı’na^{****} ihtiyacı vardı. Ayrıca Girit⁴⁶ konusunda yeni rejimden sorumlu olan kimseler Bosna ve Doğu Rumeli’nin kaybedilmesinden sonra politikasını değiştirme yoluna gitmiştir. Aksi takdirde Yunanistan’a boyun eğmek ve “*adanın ilhakına*” hatta “*satılmasına*” onay vermek “*gericiler*” için çok değerli bir silah olacaktı⁴⁷.

Büyükelçiliğe göre genel olarak bakıldığında Bulgaristan ile olan ilişkiler gerildiğinde Yunanistan ilişkileri düzeliyordu veya bunun tam tersi olmaktaydı. Ancak zaman zaman Yunanistan ile anlaşma yoluna gidilmesi yönünde ortaya konulan öneriler “*soğuk*” karşılanabilmekteydi. Selanik’in Bulgaristan’ın nüfuzuna geçmesini engellemek Yunanistan’ın temel politikasıydı. Ayrıca bu yönde belirli hedefleri de mevcuttu. Bu noktada büyükelçi bir öngöründe bulundu. Buna göre Bulgarların Selanik’e doğru inmesi olasılığı Yunanlıları tekrar Türklerin “*kollarına itecek*” ve Bulgarlara karşı bir ittifakı ortaya çıkaracaktı. Bu bağlamda iki ülke de uluslararası boyutta mücadele edebilmek için donanmalarını güçlendirme yoluna gitmiştir⁴⁸.

⁴⁴ TNA, FO 195/2363.

⁴⁵ TNA, FO 195/2363.

**** Girit’te bir liman

⁴⁶ Osmanlı Devleti’nin iç ve dış sorunlarının merkezi olan Girit, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’na da zemin hazırlamıştı. Bununla birlikte ada Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti ve Yunanistan’a karşı izledikleri dış politikada belirleyici rol oynadı. Ayrıca Avrupalı Devletler, kendi çıkar dengeleri doğrultusunda Rumların isyanını ve Yunanistan’ın Girit’le birleşme talebini de desteklemekteydi. Osmanlı Devleti, 1897 Savaşı’nı kazansa da Girit’i elinde tutacak gücü kendinde göremedi. Yunanistan’ın gözünde Girit, Enosis’in ve “*Büyük Yunanistan*”ın bir parçasıydı. Osmanlı Devleti, Avrupalı Devletlerin de baskısıyla ada üzerindeki haklarından vazgeçti. Önce Girit’in muhtariyetini sonra da Yunanistan’a ilhakını tanımak zorunda kaldı. Böylece Girit’le başlayan ve Kıbrıs’a kadar uzanan Megali İdea propagandasının ilk adımı atılmış oldu. Bkz. Serap Toprak; “*Megali İdea’ya Bir Örnek: Girit*”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, I (1), 2012, s. 138.

⁴⁷ TNA, FO 195/2363.

⁴⁸ TNA, FO 195/2363.

II. Meşrutiyet ile birlikte ortaya çıkan bir diğer önemli sorun Girit olmuştur. Sorunun tarafları Yunanistan ve Osmanlı Devleti gibi görünse de Bâbiâli karşısında İngiltere'nin öncülük ettiği devletler bloku ile mücadele etmiştir. Büyük devletlerin adadan çekilmesi ile Osmanlı Devleti'nin adadaki varlığı Suda limanından ibaret kalmıştır. Böylece Girit'in Yunanistan tarafından ilhak edilmesi için önünde hiçbir ciddi engel kalmıyordu. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'ndaki ağır yenilgisi Yunanistan'a Girit ve birçok Ege adasını da ele geçirme fırsatını sağlayacaktır.

8- Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri

1908'in sonunda Bulgaristan'ın bağımsızlığının tanınacağı koşulların düzenlenmesi için İstanbul'a gönderilen Liaptcheff Misyonu⁴⁹ başarısız oldu. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti bağımsızlığını tanınması karşılığında alacağı tazminat ile ilgili Bulgaristan ile görüşmelere başladı. Tazminat konusunda Bulgaristan'ın ödemeye hazırlıklı olduğu azami miktar 4.000.000 liraydı. Bu rakamı aşan bir miktar olması durumunda ülkenin savaşı tercih edeceği ifade edilmekteydi. Büyükelçiye göre İngiltere Osmanlı'nın 5.000.000 lira alması gerektiğini düşünüyordu. Bulgaristan'ın ödemeye istekli olduğu tazminat miktarı ile Osmanlı'nın almayı istediği miktarın arasındaki farkın Osmanlı Hükümeti'nin "*hiçbir stratejik çıkar beyanında bulunmadığı*" ancak yalnızca bazı Türk köylerinin Edirne ile iletişimi için bir yardım amacı taşıyan sınırın "*hafifçe düzeltilmesi*" ile giderilmesi gerektiğini önermekteydi. Öte yandan Bulgar Hükümeti bu teklifi farklı bir şekilde değerlendirdi. Bu duruma derhal iki tümenini harekete geçirerek cevap verdi. Böylece Bulgaristan'ın hızlı bir şekilde savaşa sürüklendiği yönündeki iddialar gündeme geldi⁵⁰.

⁴⁹ Kasım 1908'de M.Liapcheff itimatnamesini vererek Sofya'nın temsilcisi olarak İstanbul'a geldi ve Türk yetkililerle görüşmelere başladı. Bulgarlar ve Türkler tazminat konusunda anlaşmaya varamadı. Uluslararası kamuoyunda Türkler sert bir şekilde sıkıştırılmaya başlandı. Bir aylık sonuçsuz görüşmelerden sonra M.Liapcheff Sofya'ya dönmek zorunda kaldı. **TNA, FO 195/2363, Annual Report, 1908, Sir G.Lowther to Sir Edward Grey.**

⁵⁰ **TNA, FO 195/2363.**; Osmanlı Devleti 1908 sonlarından itibaren bağımsızlığını tanınması karşılığında alacağı tazminat konusunda Bulgaristan ile görüştü. Ancak görüşmeler çok uzun sürdü. Bâbiâli'nin istediği tazminat üç unsura dayanmaktaydı. Buna göre Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne ödediği yıllık vergi, Bulgaristan'daki Osmanlı emlakı ve Osmanlı Devleti'nin 310 km'lik demiryollarının bedeli idi. Ancak Bulgaristan bu üç konudaki istekleri kabul etmedi. Dolayısıyla iki taraf da askeri hazırlıklara başladı. Tam bu esnada Rusya, Şubat 1909'da müdahil oldu. İki tarafın tazminat konusunda anlaşmalarını sağladı. Bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 627.

Daha sonra Rusya Dışişleri Bakanı M. Isvolsky önerilen ve talep edilen miktarlar arasındaki farkı hükümetinin telafi edebileceğini dile getirdi. 1878 savaşı ile ilgili Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ödemesi gereken tazminat vardı. Kalan yıllık taksitler arasından yeterli sayıdaki bir miktarın düşülmesi ve müzakerenin bir parçası olarak taahhüt eden devletin (Osmanlı) Rusya'ya 3.280.000 lira vermesi gerektiği önerilmekteydi. Bulgaristan bu teklifi kabul etti. Osmanlı Devleti'ne göre Bulgaristan bu şekilde Rusya'ya karşı büyük bir yükümlülük altına girmektedir. Çünkü Rusya'nın bir "uşağı" olabileceği ve Bulgaristan'ın mali olarak daha az zarar görmesi nedeniyle Osmanlı Devleti için bir tehdit olmaya devam edebileceği şüphesi ile yaklaştı. İngiliz Hükümeti güçlü bir şekilde Osmanlı'yı tazminatı kabul etmeye zorladı. Bu bağlamda Osmanlı Hükümeti, Rusya'nın kalan tüm savaş tazminatından feragat etmesi ve bunun karşılığında Osmanlı'nın da Bulgaristan ile ilgili tüm taleplerinden vazgeçmesi şeklinde bir karşı teklif ile geldi. Ancak Rus teklifi aslında reddedilmemişti. Teklifin Osmanlı Devleti tarafından kabulü öylesine tatmin edici görüldü ki Bulgaristan Hükümeti buna rağmen yakın dönemde toplanan yedek birlikleri lağvetme kararı almıştır⁵¹.

Bu sırada önemli bir gelişme yaşandı. Bulgar Prensi Ferdinand, Rus Grandük Vladimir'in cenaze törenine katılacağını duyurdu. Büyükelçilik raporuna göre bu yeni bir sorun anlamına gelmekteydi. Çünkü Rus Hükümeti Prens'i resmi olarak tanıma durumunu bekleterek kendisini bağımsız bir hükümler olarak kabul etmek istiyordu. Martta Hariciye Nazırı olarak atanan Rıfat Paşa M. Isvolsky'nin teklifi ile bağlantılı düzenlemeleri bitirmek üzere St. Petersburg'a hareket etti ve 16 Mart tarihinde aşağıda belirtilen şartlarla "hükümetçe onaylanmak şartı" ile bir protokol imzalandı⁵²:

1- Osmanlı Devleti'ne 125.000.000 Frank miktarını paraya çevirmesini sağlamak üzere 40 savaş tazminatı taksiti gönderilecektir.

2- Kalan miktarları % 4 oranında sermayeye çevirmesi amacıyla belirli koşullar altında Osmanlı Devleti'ne opsiyon sağlanacaktır.

⁵¹ TNA, FO 195/2363.; Rusya'nın nü müdahalesi ile Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında 19 Nisan 1909'da iki antlaşma imzalandı. Bulgaristan bağımsız bir devlet olarak Bâbüali tarafından tanındı. Bu durum Bulgaristan ile Rusya arasındaki ilişkilerin yeni bir evreye girdiğinin de göstergesi olacaktı. Ayastefanos'tan sonra Rusya, Bulgaristan'ı ikinci kez kurtarmış oldu. Bulgaristan'la yapılan ikinci anlaşmanın konusu ise Bulgaristan ve Doğu Rumeli'de kalan Müslüman hakları ile Müftülükler ve Vakıflar hakkındaydı. Bkz. Armaoğlu, a.g.e., s. 627.

⁵² TNA, FO 195/2363.

3- 125.000.000 Frank miktarının arasından, 40.000.000 Frank Doğu Rumeli vergisini, 40.000.000 Frank Bulgaristan'daki Doğu Demiryolu Hattını, 2.000.000 Frank Bellova Vakarel Demiryolu Hattını ve 43.000.000 Frank ise Doğu Rumeli ve Bulgaristan'daki Osmanlı Devleti alanlarını temsil edecektir. Osmanlı Hükümeti 5 Ekim 1908'den itibaren tüm Bulgar vergisi haklarından Osmanlı kamu borcundaki Bulgar payından ve Doğu Rumeli borçlarından feragat edecektir.

Bu protokol sonrasında Bulgaristan ile olan belirli sorunlar çözüme kavuşmuştur. Böylece Osmanlı Devleti bu ülkenin yeni siyasi statüsünü tanıdı. Öte yandan Rusya da bu tanıma durumuna bağlı olarak alacak taksitlerinde indirimine gitmiştir⁵³.

Bulgar temsilci M. Liaptcheff sağlık idaresi, deniz fenerleri ve vakıf mülkiyetlerinden oluşan sorunların çözüme kavuşturulması amacıyla tekrar İstanbul'a geldi. Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ise bağımsızlığın tanınmasının Osmanlı Devleti'nin onayından önce konferansa sunulması gerektiği yönünde bir taahhüt konusunda endişeliydi. Ancak rapora göre Büyük Güçler, Osmanlı Hükümeti'ne bu konuda bir konferans düzenlenebileceğini ifade etmişti⁵⁴.

Rapora göre 13 Nisan 1909'da İstanbul'da yaşanan "*meşhur olaylar*"* Bulgaristan Hükümeti'nin baskıyı artırması konusunda teşvik etmişti. M. Liaptcheff bağımsızlığın üç ya da dört gün içerisinde tanınmaması halinde İstanbul'u terk etmekle tehdit etti. Ayrıca M. Liaptcheff "*makul olmayan bir şekilde*" Osmanlı Hükümeti'nin anlaşmazlık konularını çözüme kavuşturan protokolün onaylanmasını beklemeden bağımsızlığı tanınması gerektiğini de ekledi. Bu husus Rıfat Paşa'nın İngiliz, Rus ve Fransız büyükelçilerinin huzurunda protokolü Meclise sunması yönündeki teklifin kabul edilmesi ile çözüldü⁵⁵.

Sekiz madde ile Osmanlı Hükümeti Bulgaristan'daki yeni düzeni kabul etmiştir. Meclis protokolü onaylamış ve diğer devletler de hızlı bir şekilde yeni egemenliği tanımaya başlamıştır. Ancak seçilmiş olan "*Bulgarların Kralı*" unvanının kabul edilmesinde tereddüt yaşandı. Çünkü bunun gelecekte Makedonya'da yaşayan Bulgarların yönetilmesi niyetini ima ettiği ve Bulgaristan'ı "*istenmeyecek umutlar*" ve "*istekler*" konusunda teşvik edebileceği savunulmuştur⁵⁶. Ayrıca Vakıfları ve Müftüleri ele alan bir Türk-

⁵³ TNA, FO 195/2363.

⁵⁴ TNA, FO 195/2363.

* 31 Mart Vakası sürecinde yaşanan olaylar.

⁵⁵ TNA, FO 195/2363.

⁵⁶ TNA, FO 195/2363.

Bulgar Protokol eki usulüne uygun olarak imzalandı ve 19 Mayıs tarihinde onaylandı. Temmuz'un sonlarına doğru 57 kişiden oluşan bir Bulgar Heyeti Osmanlı Devleti'ne geldi ve Osmanlı subayları tarafından ağırlandı. Bu arada Türk-Bulgar ittifakına dair düşünceler de gündeme gelmiştir. Büyükelçi G. Lowther'a göre bu "*büyük duygudaşlık yeminleri*" samimi olmaktan çok uzaktı. Bulgar bağımsızlığının acısını çeken Osmanlı, başka bir tehlike kendisini tehdit etmedikçe Bulgaristan ile bir ittifak içerisinde yer almayacaktı. Osmanlı Devleti'nin Bulgar politikasının temel noktasını Bulgaristan'ın Makedonya'ya olan yayılmacı ilgisi oluşturmaktaydı. Rapora göre her iki ülke de ikili ilişkilerinde temkinli hareket etmekteydi. Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ndeki yeni rejimin çöküşünü beklemekteydi. Osmanlı ise hem Doğu Rumeli'yi geri alabilmeyi hem de Makedonya'daki yönetime müdahaleleri önleyebilmek için ordusunun yeterli seviyede güçlenmesini beklemekteydi⁵⁷.

Rapora göre Osmanlı Hükümeti tarafından Makedonya'da izlenen politika Bulgar meşrutiyetçi cemiyetlerinin bastırılması ve Sandansky gibi tam bir "*kabadayıya*" destek verilmesiydi. Ancak Osmanlı Hükümeti'nin düşüncesine göre Sandansky ve müttefikleri "*Makedonya'nın Makedonyalılar için*" olan düsturunu temsil etmekteydi. Ayrıca herhangi bir ayrılıkçı amaç taşınması da söz konusu değildi. Öte yandan cemiyetler ise Bulgaristan ile birleşme fikrini taşımaktaydı⁵⁸.

Büyükelçi G. Lowther, Türk-Bulgar ilişkilerinin bu kısa tarihinde Kral Ferdinand ile Rus Hükümeti arasında yapılan anlaşma hakkında da bilgi vermekteydi. Ancak bu anlaşmanın taraflarca onaylanmadığını ifade etmesine rağmen koşulları şöyle idi⁵⁹:

1- Bulgaristan'ın bağımsızlığının Rusya tarafından güvence altına alınması.

2- Rusya'nın Bulgarların dini çıkarları ve Makedonya'daki dindaşları üzerindeki etkisi ile ilgili olarak herhangi bir değişiklik yapılmamasına dikkat edileceğini taahhüt etmesi.

3- Rusya'nın ön onayı olmadan Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne veya herhangi bir komşu devlete karşı savaşa girmemesi

4-Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti üzerinde başarılı olması durumunda Rusya'nın Bulgaristan'ı sınır tazminatı konusunda desteklemesi.

---

⁵⁷ TNA, FO 195/2363.

⁵⁸ TNA, FO 195/2363.

⁵⁹ TNA, FO 195/2363.

Rapora göre antlaşmanın imzalanmış olması oldukça muhtemel idi. Ancak sonuç itibariyle bu hususta Bulgar Hükümeti'nden herhangi bir teyit alınamadığı da belirtilmiştir⁶⁰.

Sonuç

İstanbul'da İngiltere Büyükelçisi Gerard Lowther tarafından hazırlanan ve Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporda II.Meşrutiyet'in ilanı ve yeni rejimin ilk yılındaki dış ilişkileri ortaya konulmuştur. Osmanlı Devleti'nin dış ilişkiler bağlamındaki her faaliyeti İngiliz Büyükelçiliği'nin değerlendirmeleri açısından ele alınmıştır. Raporda ilgili devletlerle dış ilişkiler anlatılırken detaylara çok fazla girilmeksizin olayların İngiltere gözünden bilinmesi gereken önemli noktalarına değinilmiştir. Bu bağlamda çalışmada sadece raporun dış ilişkiler bölümündeki noktalarına vurgu yapılmış ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ele alınan yıllık raporlar İngilizlerin Balkanlar ve Ortadoğu'daki politikasına da yön vermiştir.

II. Meşrutiyet 23 Temmuz 1908'de Anayasa'nın tekrar yürürlüğe girmesiyle Türk parlamenter hayatındaki yerini almaya başlamıştır. Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinde en etkili güç İttihat ve Terakki olmuştur. Cemiyet özellikle askeri bürokrasi içerisinde örgütlenmiştir. Bu dönemde Osmanlı subayları siyasette aktif olarak rol almaya başlamışlardır. Meşrutiyet'in ilanı birçok alanda olduğu gibi dış politikada da önemli değişiklikleri gündeme getirmiştir. Yeni rejimin temsilcileri dönemin egemen gücü olan İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği'nin dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda Meşrutiyeti gerçekleştiren Jön Türkler ilk günlerde II. Abdülhamid'in Almanya güdümlü politikasına şüphe ile yaklaşmıştır. Ancak yine de dış politikada keskin dönüşlerden uzak durulmuştur. Yeni rejimin temsilcileri Almanya'ya muhalif olmaktan ziyade meclis kurumlarının daha etkin olduğu İngiltere ve Fransa'ya karşı yakın bir tavır sergilemişlerdir. Büyükelçi bu yaklaşımı raporda zaman zaman dile getirmiştir.

Meşrutiyet'in ilanından sonraki bir yıl içerisinde hükümet üç ana sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti dış politikada sorunların tarafi ve arabulucuları olan İngiltere, Avusturya-Macaristan, Fransa, Rusya, İtalya, Yunanistan ve Bulgaristan ile muhatap olmuştur. Büyükelçilik devletlerarasındaki ilişkileri ve niyetleri de analiz etmiştir. Jön Türklerin karşılaştığı ilk darbe Balkanlar'da ortaya çıkmıştır. Yeni rejimin dış politikadaki ilk kaybı Ekim 1908'de Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesi ile sonuçlanmıştır.

⁶⁰ TNA, FO 195/2363.

Böylece Avusturya-Macaristan 1878'de Berlin Konferansı'nda geçici olarak kendisine bırakılmış olan Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını duyurmuştur. Osmanlı Devleti bu gelişmeler karşısında Avusturya'yı protesto etmek için bu ülkeden gelen mallara karşı boykot kararı almaktan başka bir eylemde bulunamamıştır. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ile birlikte Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir yapıda olan Bulgaristan da bağımsızlığını ilan etmiştir. Berlin Antlaşması ile ortaya çıkmış olan Bulgaristan'ın bağımsızlığında Rusya'nın büyük etkisi olmuştur.

II. Meşrutiyet ile ortaya çıkan üçüncü sorun Girit konusunda yaşanmıştır. Ada hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı olmasına rağmen siyaseten Yunanistan'ın nüfuzundaydı. Bosna-Hersek'in ilhak edildiği gün Girit Rumları da ada meclisinin aldığı kararla adanın Yunanistan'a katıldığını ilan etmiştir. Bunlar 1908-1909 yıllarının ilk dış sayılacak olayları ve ülkenin "*Avrupa-i Osmanî*"deki ilk kayıpları olmuştur.

İngiltere'nin değerlendirmeleri ve Büyükelçi G.Lowther'in kişisel bakış açısı çalışmanın tarih dilimi açısından önem taşımaktadır. Rapora göre İngiltere, Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesini ve anayasal bir dönemin başlamasını olumlu karşılamıştır. Büyükelçi G.Lowther bu durumu İngiliz kamuoyunun meclis kültürü bağlamında ele aldığı bir sempati olarak açıklamıştır. Nitekim daha sonra bu olumlu hava giderek etkisini kaybetmiştir.

Büyükelçi zaman zaman Osmanlı Devleti'nin siyasi anlamda geleceği ile ilgili öngörülerde de bulunmuştur. Buna göre Osmanlı Devleti için en iyi seçenek İngiltere ile birlikte hareket etmek olmalıdır. Çünkü G.Lowther'e göre Rusya, Fransa, Almanya ve Avusturya-Macaristan ülkeyi parçalamak ve işgal etmekle ilgilenmektedir. Bu duruma gerekçe olarak ise Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile yaşanan sorunlarda Osmanlı Devleti'ne İngiliz Hükümeti'nin desteği kanıt olarak gösterilmiştir. Yine, büyükelçi Osmanlı dış politikası ile ilgili bir tespit yapmıştır. Ona göre Osmanlı Devleti bütün devletlerle iyi ilişkiler kurma yerine tek bir güçle ittifak içerisinde hareket etmeliydi.

Raporda Türk-İngiliz ilişkilerinin geleceği ile ilgili değerlendirmeler de yapılmıştır. Büyükelçiye göre hükümetin sivillerin idaresinde olması halinde iki ülke arasında iyi ilişkiler kurulabilirdi. Aksi takdirde yönetimin ordunun kontrolüne girmesi durumunda Londra en meşru taleplerinde dahi söz sahibi olamayabilirdi. G.Lowther'ı daha fazla endişelendiren olasılık ise ordunun kontrolüne giren bir hükümette etkili olacak Alman nüfuzuydu. Bu bağlamda büyükelçi kendi hükümetine dönük olarak bir tavsiyede bulunmuştur. Ona göre bu durumu denetlemenin tek yolu Osmanlı

Devleti'ni, Avrupa'daki güç dengesi içerisinde himaye etmeli ve düzenlenecek uluslararası konferanslarda desteklemek olmalıdır.

Batılı devletlerle Osmanlı Devleti arasında gerileme döneminden beri özellikle de 19.Yüzyıl'daki antlaşmaların amacı önce aralarındaki ittifak yararına doğan anlaşmazlıkları çözmek sonrasında ise yeni fiili durumların ortaya çıkarılmasıyla gerekli hukuki zemini yaratmak olmuştur. Buna ek olarak Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı sorunları kışkırtmak ve yönlendirmek amacıyla Avrupalı bir ya da daha çok devletin çıkarının etkilendiği her defasında birlikte hareket etmekteydiler. Dolayısıyla Osmanlı Devleti kendi iç ve dış sorunlarına askeri ya da siyasi müdahale etmek için harekete geçtiğinde bir Avrupa devletler ittifakı ile karşı karşıya kalmaktaydı. Sonuç itibariyle bu "*siyasi yalnızlık*" devletin parçalanmasına giden yolu açacaktır.

KAYNAKÇA

Arşivler

The National Archives of United Kingdom (Annual Report on Turkey for the year 1908/1909) (Annual Report on Turkey for the year 1909, Sir G.Lowther to Sir Edward Grey).

Kitaplar

Armaoğlu, Fahir; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

Bayur, Yusuf Hikmet; **Türk İnkılâbı Tarihi I/I-II**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Pekmen, Mahir Said; **31 Mart Hatıraları İsyân Günlerinde Bir Muhalif**, Haz: Hasan Babacan-Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Quataert, Donald; **Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922**, Çev: Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Tepedenlioğlu, N.Nazif; **İlân-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han**, Yeni Çığır Kitabevi, İstanbul, 1960.

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasal Partiler, I, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Yerasimos, Stefanos; **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, II, Tanzimattan I. Dünya Savaşına**, Çev: Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul, 2001.

Makaleler

Demiryürek, Mehmet; “*Sadrızam Kıbrıslı Kâmil Paşa Hakkında Bazı Notlar ve Kâmil Paşa'nın Terekesi*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2005, 25/40, (s.59–105).

Gencer, Ali İhsan; “*Berlin Antlaşması*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, V, 1992, (s.516-517).

Rooney, Chris B.; “*Osmanlı İmparatorluğu'na Gelen İngiliz Deniz Misyonlarının Uluslararası Önemi, 1908-1914*”, Çev: Önder Kocatürk, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 7/(13-14), (1998/2008), (s.73-106).

Toprak, Serap; “*Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit*”, **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, I (1), 2012, (s.118-142).

